

מרים הרים

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח')

גליון 455

מהלכות עשרה בטבת, ושאלות המצויות טבת תשפ"ב

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

עשרה בטבת

ליל הצום

◀ ליל עשרה בטבת מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה מעלות השחר. (שו"ע סי' תקי"ב). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול - אפילו קם לפני עלות השחר - אא"כ התנה לפני השינה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (שו"ע סי' תקס"ד ומשנ"ב סי' ק"ו).
 ואם עבר ואכל לפני עלות השחר כשלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "ענינו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו ולהיות שייך (ע"י "שבט הקהתי" ח"א סי' ק"פ).
 מחצי שעה לפני עלות השחר, אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת ומזונות (משנ"ב סי' פ"ט סי' ק"ז), ופירות ושתיה מותר אפילו הרבה, ובשעת הדחק יש להקל אם אין זה מספיק לו לצורך התענית ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' ת"ד).

קטנים

◀ קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור. (משנ"ב סי' תקי"ג סי' ק"ה).

חתן בשבע ברכות

◀ חתן שהוא בתוך שבעת ימי המשתה שלו אע"ג ששבוע זה הוא לגביו כמו רגל, מכל מקום עליו לצום. שאתי (באה) אבילות דרבים ודחי (דוחה) רגל דחידי ("ביאור הלכה" סי' תקמ"ט, בשם ריטב"א, וקישו"ע סי' קכ"א סי' ז').

שטיפת הפה

◀ אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו. (משנ"ב סי' תקס"ז סי' ק"ה).

התרחץ

◀ מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (שו"ע סי' תקי"ג סי' ב). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים. (שעה"צ שם סי' ק"ח).

כיבוס בגדים - משא ומתן של שמחה

◀ מותר לכבס בתעניות, אבל במשא ומתן של שמחה אולי יש למעט בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת ("חוט שני" ה' שבת חלק ד' עמ' שפ"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" סי' תקנ"א סעיף ב' בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית, ע"י שם, וכוונתו רק ב' תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין שהוא משא ומתן ובנין של שמחה, אבל לספר ולכבס אין איסור).
 ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדין זה).

עישון בתענית

◀ אסור לעשן אפילו בדי' צומות וכל שכן בתשעה באב, ויש מקילין. ולכן מי שדחוק לו, שמורגל ביותר, יש להקל אחר חצות ובצנעה בתוך ביתו (משנ"ב סי' תקנ"ה סי' ח), ועי"ע "אשל אברהם בוטשאש" סי' תקס"ז).

שכח - ואכל או ברך על אוכל

◀ אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ויאכל שום? (משנ"ב סי' תקמ"ט סי' ג) אם כבר ברך על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" סי' תקס"ח סי' א').

מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, אא"כ כוונתו לכפרה (וכן איתא במהרי"ל שצויה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב סי' תקס"ח סי' ח).

חתן או בעל ברית בבית הכנסת

◀ כשיש חתן או סנדק או בעל ברית בביהכ"נ אומרים סליחות עד

הרחמים והסליחות (כן המנהג ברוב המקומות, וע"י משנ"ב סי' קל"א סי' ק"כ כ"ח), אבל החתן או בעל ברית עצמו אינו אומר סליחות כלל (שע"ת סי' קל"א, "לוח א"י" חודש חשון, והגר"ח קניבסקי שליט"א), ואומרים "אבינו מלכנו" ("ערוך השולחן" סי' קל"א סעיף י"ז).

קריאת התורה

◀ אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא ת"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילין לעלות (משנ"ב סי' תקס"ו סי' ק"ט וסי' ק"א).

◀ בשעת קריאת התורה נוהגים בני אשכנז, לומר כמה פסוקים בקול רם: "שוב מחרון" וגו', וכן "ד' ד' ד' וגו' וכן "וסלחת" וגו'. וצריך שקודם יאמר הקהל, והשייך ימתין עד שכולם יסיימו, ורק אח"כ יקרא, כדי שכולם ישמעו. (משנ"ב סי' תקס"ו סי' ג).
 העולה לתורה, יאמר פסוקים אלו ביחד עם השייך, ולא ביחד עם הקהל (שם).

קדיש לפני שמו"ע

◀ **שאלה:** מיד לאחר קריאת התורה במנחה (במנין ספרדי שאין קוראים בנביא), אמרו חצי קדיש (כמו בכל שני וחמישי), האם לומר קדיש עוד פעם לפני שמו"ע?

תשובה: אם אומרים קדיש על הבימה, א"כ לפני העמוד לא יאמרו קדיש כי אין במה להפסיק בין הקדישים, "יהללו" ו"ילדוד מזמור", אין זה הפסק (משנ"ב סי' רצ"ב סי' ד), ובעצם הקדיש הולך על קריאת התורה, ומה שאומרים הקדיש קודם שמו"ע, כדי שידעו הציבור שהגיע השייך לפני העמוד ("לבוש" שם). ולכן במקרה שהולכים לקרוא בתורה במקום אחר, וחוזרים לבית הכנסת כדי להתפלל שמו"ע יש לומר הקדיש לאחר קריאת התורה (שעה"צ סי' תרכ"ב סי' ז').

רפואה

◀ מותר לבלוע תרופה ביום התענית (שו"ת "שבט הלוי" ח"י תשי"פ"א), אם שותה מים עם הכדור רק כדי להורידו לא יברך עליו "שהכל", אבל אם גם נהנה צריך לברך "שהכל" (שו"ת "שבט הלוי" שם תשי"פ).

אמירת "ענינו"

◀ חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "ענינו" ("ביאור הלכה" סי' תקס"ה, ד"ה בין יחיד).

מי שאכל בשוגג, יכול לומר "ענינו", מכיוון שהוא חייב עדיין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה" (משנ"ב סי' תקס"ח סי' ג). ועי' שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' אות ד'. שמיישב הסתירה בזה).

קטן שאינו צם לא יאמר "ענינו" במנחה. (דגם גדול אינו אומר "ענינו" אם אינו צם, ולא שייך בזה חינוך, שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' קל"א).
 אמר "ענינו" ב"שמע קולנו", וטעה וסיים "ברוך כו"י העונה בעת צרה" במקום לסיים ברכת "שמע קולנו", אם נזכר תוכ"ד, יכול לומר מיד "שומע תפילה", אם נזכר לאחר כ"ד, יחזור ויאמר "כי אתה שומע וכו'" (שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' קל"ב).

כשאין עשרה מתענים

◀ אם אין עשרה שמתענים - אין לומר "ענינו" בחזרת השייך אחרי ברכת "גואל ישראל". ויש סוברים, שמספיק שיש שבעה מתענים בתענית ציבור, (והשאר אנוסים כגון: שהם חולים) כדי לקבוע ברכת "ענינו" אחר "גואל ישראל" (שו"ע סי' תקס"ו סי' ג, ומשנ"ב סי' ק"ד).

ה"פרי מגדים" (סי' תקס"ו) מסתפק, אם במקום שאין בו עשרה מתענים, יש לומר "ענינו" בחזרת השייך ב"שומע תפילה", או לא לאמרו כלל? אבל ה"משנ"ב (סי' ג) כתב דמשמע מתשובת הרשב"א וכן מהגהות הגר"א מבואר שעדיף שיאמרו לפחות ב"שומע תפילה" (בלי סיום הברכה, כמובן) כיוון שהוא תענית ציבור.

ש"צ שאינו צם

◀ אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "ענינו" (סי' תקס"ו סי' ה). ואם אין חזן אחר כתב ה"ט"ז שאין לומר חזרת השייך כלל. אולם עיין ב"שער הציון" (שם סק"ט) שתמה עליו, מהיכי תיתי לומר כן וכתב דע"פ

את לשמור על קדושת המליץ

עדיף לחזור חזרת השי"ץ ויזכיר "עננו" ב"שומע תפילה".
חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות שי"ץ בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("באר היטב" סי' תקס"ז ס"ק ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

שי"ץ – מי שלא נתמלא זקנו

בתענית ציבור, לא יהא שי"ץ אלא מי שנתמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (משנ"ב סי' נ"ג ס"ק כ"ג).
אולם בישיבות לצעירים לא צריכים להזהיר, שהרמ"ם או המשגיח יהיו שי"ץ. כי מאחר וכולם צעירים, לא שייך בזה כבוד הציבור, וגם הבורחים יכולים להיות שי"ץ ("הליכות שלמה" פ"ב הערה 67, הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

כהן שאינו צם

כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה ("לוח א"י" צום גדליה, בשם הפמ"ג, וכ"ה ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון סי' קכ"ט ס"ק א', הגר"ח קניבסקי שליט"א), ויש סוברים שיכול לישא כפיו ("מקור חיים" סי' קכ"ז סעיף ה', וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

כהן שאין לו טלית

כהן שאין לו טלית, לא יעמוד מאחורי הפרוכת אפילו בשעת הדחק, מכיון שאסור להשתמש בה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל), ויש מתירים, משום שאין זה נחשב לשימוש אלא רק להפרדה בעלמא (בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

ויש להוסיף, שאם יש חשש שיתכלו על הכהן בשעה שאומר את "ברכת הנהנים" ויסיחו את הדעת מן הברכה, לא יעשו כן, וכמבואר במשנ"ב (סי' קנ"ח ס"ק ק"ב), שאם אין דרך לכסות ידיו בטלית והוא רוצה לעשות כן כדי שלא יסתכלו על מומיו שבידיו, אסור לעשות כן משום שהוא משונה, ע"י שם.

ברכת כהנים בתענית ציבור במנחה גדולה

שאלה: בני ספרד נוהגים לישא כפיהם בתענית ציבור רק במנחה קטנה (ע"י שו"ע סי' קכ"ט), והרבה מבני אשכנז נוהגים לישא כפיהם אפילו במנחה גדולה ("חזון איש" סי' כ'), האם בן אשכנז יכול לישא כפיו במנחה גדולה במנין שרובו בני ספרד?
תשובה: לדעת "החזון איש" אין כאן מחלוקת, וס"ל שזה גופא כוונת השו"ע שגם לבני ספרד הדין הוא כן, ולכן עכ"פ בן אשכנז יכול לישא כפיו במנחה גדולה, אפילו במנין שרובו בני ספרד (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

פעמיים מנחה בתענית

מי שלא התפלל שחרית בתענית, ומתפלל פעמיים מנחה גם בתפילה השנייה שהיא תשלומין על שחרית צריך לומר "עננו" (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

קריאת התורה ותפילה לאחר השקיעה

אם אירע ונתאחרו ציבור בתפילת מנחה עד אחר השקיעה, יש סוברים דבכל זאת יש להם לישא כפיהם לקרות בתורה פרשת "ויחל" ולומר "עננו" בשמו"ע (שו"ת "דבר יהושע", להגרי"מ אהרנברג זצ"ל ח"ג יו"ד סי' ס"ג).
ויש אומרים שלא להתפלל כלל לאחר השקיעה אפילו בדיעבד שנתאחרו, (וכן הורה החזו"א זצ"ל, "ארחות רבינו" ח"ג עמ' רכ"ה ע"ש), וע"י משנ"ב סי' רל"ג ס"ק י"ד בדדיעבד ושעת הדחק גדול יש להקל עד רבע שעה קודם צאת כיום.

חזרה בתשובה

חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין עיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטויל ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב סי' תקמ"ט ס"ק א').

תנינת צדקה

נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית, כדאיתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא דתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק י"ב בשם "אליה רבה").

שתייה באמצע שמונה עשרה

שאלה: במוצאי תענית, התפלל מעריב ובאמצע שמו"ע הריגש שעומד להתמוטט, ניגש לברז לשתות כוס מים להחיות נפשו, האם יברך קודם ברכת "שהכל" או עדיף לשתות בלי ברכה?
יסוד השאלה, האם נימא כיון שחייב לשתות משום פיקוח נפש, ממילא גם צריך להפסיק באמצע שמו"ע ויברך או שמא כיון שלגבי פיקוח נפש מספיק לשתות את המים (שעצם השתייה לא נחשב להפסק, שהרי לא מדבר כלום), אבל מה"י שפסיק את השמו"ע בדיבור הברכה.
תשובה: כיון שחייב לשתות, ויש איסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה ממילא הותר לו גם לברך, ובפרט דמבואר בשו"ע (סי' ק"א סעיף י"ב) שהפסק הותר לא מפסיק בדיעבד, ע"י שם. וכ"ש כאן שהדין מחייב שצריך לברך ממילא בדיעבד אין זה הפסק בתפילה (הגרא"ל שטינמן זצ"ל והגר"ח קניבסקי שליט"א).
ויש סוברים דמסתבר שמותר להפסיק רק למה שמוכרח, והיינו רק

לשתייה בלבד, אבל הברכה אין בזה היתר, וישתה בלי ברכה (הגר"נ קרליץ זצ"ל), וי"א שהוא ספק ולכן ירהר הברכה לבבו לסמוך בדיעבד על הפוסקים דס"ל הרהור כדיבור (הגר"י טייטלבוים שליט"א).

קידוש לבנה

אם לא קידשו לבנה עד עשרה בטבת לדעת הרמ"א לא יקדש במוצאי התענית שאין שרויין בשמחה, אלא ימתין לליל י"ב בטבת. אמנם לדעת כמה אחרונים יכול לקדש במוצאי התענית אבל צריך לטעום מקודם (ולא דמי למוצאי יו"ט שיכול לקדש מיד לפי ששמחין שיצאו בדימוס), (משנ"ב סי' תכ"ו ס"ק י"א).

"כה אמר... וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים..." (זכריה ח' י"ט)

שאלות המצוות

נקרע הבגד מכיסא באולם שמחות

שאלה: היה באולם שמחות והיה שם מסמר בולט בכיסא (ולא הרגיש בו כדי להיזהר ממנו) והבגד נקרע, האם אפשר לתבוע מבעה"ב תשלום על הבגד?

תשובה: קי"ל שממון המזיק חייב לשלם, אולם אם הניזק הולך המזיק זהו תשלומי יבור' ופטור מלשלם כלים, וכמבואר בשו"ע (ח"מ סי' ת"י סעיף כ"א), ולכן בנד"ד בעל הכיסא פטור מלשלם. ובאם חייב לשלם מדיני שמים פליגי בזה, יש סוברים שעכ"פ בידי שמים חייב לשלם ("ברכת שמואל" ב"ק סי' ב'), ויש סוברים שגם בידי שמים פטור ("חזון איש" ב"ק סי' ב' ס"ק ז').
וכל זה לענין חיוב של בעל הכיסא, אולם אם יש לאולם השמחות ביטוח שמשלם כל סוגי נזיקין, וגם סוג נזיק הנ"ל בודאי מותר לתבועם היות שזה גופא ההתחייבות שלהם, וכן נהוג לגבי תאונות ברכבים שעפ"י דין תורה פטור מלשלם, ובכל זאת מותר לתבוע את הביטוח משום סברא הנ"ל.

מוסף או תשלומין, איזה קודם

שאלה: בראש חודש בבוקר לא הרגיש טוב ורק אחה"צ היה ראוי להתפלל ויש עליו להתפלל מנחה, מוסף ותשלומין של שחרית, באיזה סדר יתפלל?
תשובה:

א. ראשית יתפלל מנחה שזה נחשב תדיר, ואחריו מוסף (משום זה עדיין זמנה של תפילת מוסף, משא"כ שחרית שהוא רק בתורת תשלומין, "אליה רבה" ס"ק ו'), ואחריו תשלומין של שחרית (משנ"ב סי' ק"ח ס"ק ט"ז), ואם התפלל מוסף קודם מנחה יצא (שם).

ב. אם התפלל שחרית ושכח "יעלה ויבא" והגיע זמן מנחה וזכר שלא אמר "יעלה ויבא" בשחרית וגם לא התפלל עדיין מוסף, יתפלל קודם מנחה, ואח"כ תשלומין של שחרית ואח"כ מוסף, משום דיש סוברים באופן זה אם יתפלל מוסף קודם לא יוכל עוד להשלים תפילת שחרית ("כף החיים" שם ס"ק י"ד, ספר "אשי ישראל" פרק ל"ט סימן כ"ב ובהערות ס"ק נ"ב).

שכר זירה והתחרט

שאלה: שכר זירה ובנין ולאחר שנכנס נודע לו שיש אדם מוזר באורחותיו (לא מסוכן) והוא לעתים מפחיד את השכנים ואת השוכר, והוא רוצה לחזור בו מהשכירות, והמשכיר מחייב אותו לשלם לפחות על שלושה חודשים ככתוב בחוזה, מה הדין?

תשובה: זה נחשב בבירור למקח טעות, ואף אדם לא רוצה לגור בשכנות לאדם כזה ויכול לחזור בו (הגר"נ קרליץ זצ"ל), ואם המשכיר לא מסכים לכך אפשר להודיעו שיש מקום לתובעו ולשלם על כל ההוצאות שהשוכר נכנס לשם לחינם, ועכשיו צריך לחזור ולשלם על החובלה כדי להביאו למקום אחר.

מלוא כסף על מנת לקבל 'פטור ממס'

שאלה: הפקיד מאתיים אלף ₪ למוסד ומבקש שיתנו לו קבלה על 'פטור ממס' וכך והוא מרוויח מזה הרבה, האם יש בזה משום רבית?
תשובה: היות שמלווה להם כסף והם מחזירים לו אותו הסכום ועוד קבלה ששווה לו הרבה כדי שיוכל להרוויח מזה כסף, יש נדון בפוסקים שצורך צדקה מותר לעשות רבית דרבנן (שו"ע יו"ד סי' ק"ס סעיף י"ח) אבל מכיון שמתנה זאת מראש יש בזה חשש רבית קצוצה. לכן העצה היא שיאמרו כמה הקבלה על 'פטור ממס' שווה למלווה, וכמה היה מוכן לשלם על זה, ואת הסכום הזה הוא ישלם למוסד.

כהן האוסף כסף לצדקה לענין עלייה לתורה

שאלה: בעת קריאת התורה לא היה כהן ורצו להעלות ישראל במקם כהן, ועמד שם יהודי שאוסף כסף לצדקה ואמר שהוא כהן, האם צריך להעלות אותו?
תשובה: הא דאמרין "וקדשתו", שצריך לתת קודם לכהן, הוא רק אם הוא שייך לאותה קבוצה ומתפלל עמהם, אבל במקרה שיש כהן בבית הכנסת ולא מתפלל עמהם אין עליו דין "וקדשתו" (הגר"י זילברשטיין שליט"א בשם חמוי הגרי"ש אלישיב זצ"ל).